

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ—ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1930

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α, ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ, 50
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Ο ΣΠΕΓΚΛΕΡ ΚΑΙ Η ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Β' (*)

Κύριοι και κυρίες,

Προσπάθησα να κάνω το δεύτερο του-
το μέρος της διάλεξής μου ανεξάρτητο από
το πρώτο ως ένα ώριμο βαθμό, αρχί-
ζοντας από ένα άλλο κεντρικό σημείο της
θεωρίας του Spengler, για να καταλήξω,
από άλλο δρόμο, σ' εκείνο που θαποτελέσει
το καθαντό θέμα μας σήμερα και που ο
συγγραφέας εξαγγέλλει με τόση τόλμη στην
εισαγωγή του βιβλίου του : «Ο ξεπεσμός της
Δύσης». 'Από μιά αποψη μπορεί κανείς
να πει πως ολόκληρο το έργο δεν είναι
άλλο, παρά μιά τεράστια επεξήγηση και ἐ-
ξέλιξη του θεμελιακού αυτού στοχασμού
που αποτελεί τή διαισθητική βάση όλης
της κατοπινής θεωρίας. 'Εμείς στην ανά-
λυσή μας ακολουθούμε αναγκαστικά τήν
αντίστροφη πορεία, πηγαίνομε από τή
θεωρία στο συμπέρασμα : γιατί εξετάζομε
το πνευματικό αυτό σύνολο σαν κάτι γινω-
μένο και έτοιμο, σαν κάτι έκτεταμένο και
νεκρό· κάθε δημιουργία όμως αρχίζει πάντα
μ' ένα άλμα· άμα υποθέτει κανείς ένα πρό-
βλημα, θα πει πως το έχει κι' όλας μέσα
του λύσει. Για όσους παρακολούθησαν το
πρώτο μέρος της όμιλίας μου, άόρατοι δε-
σμοί θα πλέκονται όσο πάνε ανάμεσα στις
σημερινές και τις προχθεσινές θεωρίες· ή
καλύτερα, εκείνες θα είναι ή άρμονική συ-
νοδεία του μπάσου σε τούτες, που ή μελω-
δία είναι βέβαια νοερή και χώρια της, άλ-
λά πολύ πιο φτωχή και αδύνατη.

Στο σύνολο του οργανικού κόσμου ξεχω-

ρίζουν δύο στοιχειώδεις θεμελιακές καταστά-
σεις, τόσο άπλές και βαθιές, που δύσκολα
μπορούμε να βρούμε κάτι αρχέγονο : ή άπλή,
με τή γή και με τή ρίζα του δεμένη ύπαρ-
ξη του φυτού, παραδομένη στις κοσμικές
δυνάμεις, παθητική, σιωπηλή και άκίνητη·
περιοδικά κυκλώνονται μέσα του ή έναλ-
λαγή της ύλης, οι επιδράσεις του ήλιου και
της βροχής, του ανέμου και του χώματος·
ό καιρός με τή μία του άνένδοτη κατεύ-
θυνση το έξουσιάζει· γι' αυτό δεν υπάρχει
τόπος, έδω, εκεί ή άλλοιως. Κι' άπέναντί
του το ζώο, που διαλέγει, που κινείται έ-
λεύθερα, που ξέρει ή έχει ή βάζει σκοπούς,
που μίχεται και ταλαντεύεται ανάμεσα σε
άντιθέσεις. Μονάχα όμως το φυτό είναι ό-
λοκληρωτικά ό έαυτός του· το ζώο έχει μέ-
σα του, έξόν από τήν κίνηση και τήν έλευ-
θερία του, ένα παγκόσμιο ρυθμό κυκλο-
φορίας, μιά τάση να επιστρέψει στην παθη-
τικότητα, μιά βαθειά περιοδικότητα όργα-
νικών λειτουργιών που το προσεγγίζει προς
τήν κοσμική συνοχή, προς τούς θεμελια-
κούς δεσμούς, και το κάνει ώρες-ώρες ν'ά-
ποστρέφεται και να φοβάται τήν έλευθε-
ρία. Το ζώο—και ό άνθρωπος φυσικά—
είναι συνάμα φυτό και ζωντανό, δεσμά
κ' έλευθερία. "Οποιος δεν ένωσε από μās
τή βαθειά τούτη αντίθεση που μās σκίζει
στά δύο, και τήν άπόλυτη κάποτε ήσυχία
που πηγάζει από μιάν άδικαιολόγητη αϊ-
σθηση άρμονίας με τή γή, τ'άστρα και τά
φυτά, είναι μισή ύπαρξη, είναι αϊσθηση
και λόγος ξεκολλημένος από το όργανικό
του πλαίσιο, είναι καθαρό και άποστειρω-
μένο προϊόν του έκπολιτισμού· αλλά όσο
γι' αυτό θα το πούμε παρακάτω.

Το φυτό είναι λοιπόν όλωσδιόλου κό-

(*) 'Η Α' διάλεξη δημοσιεύθηκε στα τεύχη
της «Νέας 'Εστίας» 83 και 84.

σμος, γῆ, δεσμά· τὸ ζῶο, τοποθετημένο μέσα στὸν παγκόσμιο ρυθμό, εἶναι συνάμα ἓνας κόσμος ξεχωριστός, κάτι δικό του, πού μέσα ἰδιαίτερο τρόπο ἐπαναλαμβάνει τὴ γενικὴ ἀνακύκλωση τῶν δυνάμεων μέσα στὸν ἑαυτό του· εἶναι ἓνας μικρόκοσμος ριχμένος μέσα στὸ συνολικὸ μακρόκοσμο πού τοῦ εἶναι βασικὰ ἀκατανόητος, ξένος, ἐχθρικός, βρίσκεται διαρκῶς σὲ μιὰ ἔνταση, κίνηση, τέντωμα ἀνάμεσα σὲ ἀντίθετους πόλους, δὲν εἶναι ὑπαρξὴ μόνον, εἶναι ξύπνημα, αἴσθησις, ἐκλογὴ, ἀντίδρασις. Ὑπαρξὴ καὶ ἐργήγορσις, — ἐπιτρέψτε μου νὰ μεταχειριστῶ προσωρινὰ καὶ συμβατικὰ τὸν ἀρχαῖκὸ κακόηχον αὐτὸ ὄρο, γιὰ νὰ ποδώσω τὸ Dasein καὶ Wachsein τοῦ Spengler, εἶναι οἱ δυὸ καταστάσεις τοῦ ζῶου. οἱ δυὸ τελικοὶ ὄροι πού δὲν μπορεῖ πιά ν' ἀναχθοῦν ὁ ἓνας στὸν ἄλλο, ἀπόλυτα χωρισμένοι στὴν οὐσία τους, μῶσο κι' ἂν δὲ βρίσκονται ποτὲ σὲ πλήρη καθαρότητα. Τὴν πρώτη, τὴν ὑπαρξὴ, τὴν χαρακτηρίζει περιοδικότητα, ρυθμός, κυκλοφορία· τὴν δεύτερη, πολικότητα, ἔνταση, ἐλευτερία. Ψυχὴ, μὲ τὴν ἀρχαία σημασία τῆς ὀργανικῆς ζωῆς, θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε τὸ ἓνα· πνεῦμα, μὲ τὴν ἔννοια τῆς πνοῆς πού εἶναι κίνηση, αὐτάρκεια, νοῦς, τὸ ἄλλο. Δυστυχῶς οἱ λέξεις τῆς γλῶσσας μας ἔχουνε φορτωθῆ στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων μὲ τόσο πολλὰ καὶ κάποτε ἀντιφατικὰ σημασίες, ὅπου ἀντὶ νὰ γίνων ἑπισημωτέρες, ὅπως μᾶς λένε οἱ ἐνθουσιώδεις ὑπέρομαχοι κτλ. εἶναι πιά ἢ μόνον ἡχος ὅπου ὁ καθένας βάζει αὐθαίρετα δικό του περιεχόμενο, ἢ τὸ πολὺ γενικὰ ὑποβλητικὰ πλαίσια, ἀκατάλληλα γι' ἀκριβολογημένο ξεκαθάρισμα.

Στὴν ἀπλὴ ὑπαρξὴ, ἀντιστοιχεῖ στὸ ζῶο ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος μὲ τὸν ἀδιάκοπο ρυθμό του μὲσ' ἀπὸ τὸν ὕπνο καὶ τὸ ξύπνημα, νύχτα καὶ μέρα, ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν προγόνων στὸ σῶμα τῶν παιδιῶν, μὲ τὸ ἴδιο ἀνεξιχνίαστο μυστήριο· κι' ἀκόμα ἡ ἐρωτικὴ ἔλξη καὶ πράξις, μὲ τὴν ἰδιαίτερη κυκλοφορία τῶν γεννητικῶν ὀργάνων, μὲ τὴν παράλογη καὶ δυνατὴ ὀρμὴ, κάποτε ἄσχετη πρὸς ὀλόκληρη τὴν ἄλλη ζωὴ, καταστρέφοντας σκοπούς, σχέδια καὶ ὑπολογισμούς, ἀνεξέλεγκτη καὶ ἀσυζήτητη σὰν καταιγίδα. Γιὰ τὴν ἐργήγορσις τοῦ μικροκόσμου καὶ γιὰ τὴν ἐλεύτερη κίνησή του μέσα στὸ μακρόκοσμο, χρειάζεται ἡ αἴσθησις τῆς

διακρίσεως, πού εἶναι στὴν ἀρχὴ ἡ ἀφή, σκορπισμένη· σὲ ὀλόκληρη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ δέρματος, καὶ πού εἰδικεύεται κατόπι στὶς διαφόρες ξεχωριστὲς αἰσθήσεις. Αἷμα λοιπὸν καὶ γεννητικὴ ἐνέργεια ἀπὸ τὴν μιά, αἴσθησις, μάτι, αὐτί, κίνηση, μηχανισμὸς προσαρμογῆς ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶναι οἱ δυὸ ἀκατάλυτοι πόλοι τῆς ζωϊκῆς ζωῆς.

Μόνον στὸν ἄνθρωπο ὅμως, ἡ ἀντίθεση αὐτὴ ἀνάμεσα στὸ φυσικὸ καὶ ζωϊκὸ στοιχεῖο, ἂν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ τὰ ὀνομάσουμε ἔτσι, γίνεται συνειδητὴ καὶ καθρεφτίζεται σὲ δυὸ ξεχωριστὲς καταστάσεις καὶ δυνάμεις, πού ἀναλόγως μὲ τὴν ἐπικράτησή τους, δημιουργοῦν τέλος καὶ δυὸ χωριστοὺς ἀνθρώπινους τύπους. Γι' αὐτοὺς θὰ μιλήσουμε ἀργότερα· ἀλλὰ τὴν ἀντίθεση αὐτὴ τὴ βλέπει ὁ Spengler καὶ μέσα στὰ δυὸ μισὰ πού ἀποτελοῦν μέσα τρόπο τὸν τέλειον ἄνθρωπο, πού κλείνουν τὴν ἀνακύκλωση, πού ὀλοκληρώνουν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο· τὰ δυὸ φύλα. Ἡ γυναίκα εἶναι ἡ ὑπαρξὴ, ὁ ἄντρας ἡ ἐργήγορσις· αὐτὴ ἡ ψυχὴ, ἐκεῖνος ὁ νοῦς, ἡ αἴσθησις, ἡ κίνηση, ἡ πράξις· ἡ γυναίκα βρίσκεται σὲ πῶς ἄμεση καὶ στενότερη ἐπαφὴ μὲ τὶς ἀέναντες φυσικὲς δυνάμεις, ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματός της καὶ ἡ γεννητικὴ λειτουργία τὴν ἐξουσιάζει· δὲν ξεχωρίζει, διαισθάνεται· δὲν κρίνει, προσαρμόζεται ἢ ὄχι ἀπὸ ἐνστικτο. Ποιὸ ἀπὸ τὰ δυὸ στοιχεῖα εἶναι πολυτιμότερο; Ἄς μὴν ξεχνοῦμε πὼς μῶλο πού διαδίνουν τὸ ἐναντίο ὅσοι δὲν τὸν ξέρουν ἀρκετά, ὁ Spengler δὲ βαθμολογεῖ ἀξιολογικὰ παρὰ μέσα σὲ ὀρισμένα πλαίσια, καὶ πὼς δὲν ἐφριάσαμε ἀκόμα σαυτὰ· κι' ἀκόμα, πὼς μᾶς χρειάζονται λίγα περισσότερα στοιχεῖα ἀπὸ τὶς γενικώτατες αὐτὲς γραμμὲς φυλετικῆς ψυχολογίας νὰ ποῦμε, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ προχωρήσουμε ἀπὸ τὸ στάδιο αὐτὸ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ζωϊκοῦ ὄντος, ὅπως τὸν ἐξετάσαμε ἴσαμε τώρα, στὸν ἄνθρωπο δημιουργὸ πολιτισμοῦ πού μόνον μᾶς ἐνδιαφέρει· καὶ μάλιστα δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκφραστῶ ἔτσι, ἀλλὰ νὰ πῶ: στὸν ἄνθρωπο ὡς ὄργανο, ἐκδήλωση ἢ σύμβολο ἐνός ὀρισμένου πολιτισμοῦ.

Γιὰ νὰ γυρίσουμε λοιπὸν ὀλίγα λεπτὰ στὴν ψυχολογία μας, εἶπαμε πὼς ὄργανο καὶ στοιχεῖο τῆς ἐργήγορσις εἶναι ἡ αἴσθησις· ἡ αἴσθησις μόνη της, καὶ μάλιστα ἐ-

κεῖνες πού συνειθίζαν ἄλλοτε νὰ ὀνομάζον κατώτερες αἰσθήσεις, ὅπως ἡ ἀφή, ἡ γέψη, ἡ ὄσφρηση, δὲν εἶναι ἀκόμη ἀρκετὰ ἀποσπασμένες ἀπὸ τὴ φυσικὴ ὑπαρξὴ· ὅταν τὰ δεδομένα τους δὲν ἔχουν συνδεθῆ μετὰξὺ τους, δὲν ἔχουν ξεκριθεῖ καὶ κοσμητιστεῖ, δὲν ἔχουν τοποθετηθεῖ σὲ κάποιες κλίμακες πρακτικῶν ἀξιών, κι' ὅταν, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν ὄσφρηση, τὴν ἀφή καὶ τὴ γέψη, ἔχουν ἀμεση ὀργανικὴ ἀπήχηση, συγγένευση ἀκόμα πολὺ μὲ τὸ μέρος τοῦ ἐνστίκτου, τὴ φυσικὴ ὑπαρξὴ, θὰ ἔλεγε ὁ Spengler· γιὰ τοῦτο καὶ σὲ πολλὰς γλῶσσες, ὅπως ἄλλωστε καὶ στὴ δική μας, οἱ λέξεις πού σημαίνουν αἴσθησι καὶ αἴσθημα προσέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα. Στὴν αἴσθησι προστίθεται ἡ κατανόηση, ἡ νοητικὴ καὶ ἐπεξεργασία, καὶ στὰ λεγόμενα ἀνώτερα ζῶα, ἰδίως στὸν ἄνθρωπο, κυριαροῦν ὅσο πᾶνε οἱ μακρινὲς αἰσθήσεις, ἡ ἀκοὴ καὶ ἰδίως ἡ ὄρασι, πού δὲν ἔχουν πιά ἀμεση αἰσθαντικὴ καὶ παθητικὴ ἐνέργεια καὶ πού χρειάζονται ἐπεξεργασία νοητικὴ, ἐρμηνεία γιὰ νὰ προκαλέσουν ὀργανικὴ ἀντίδρασι. Ἀπέναντι λοιπὸν στὶς ἐξωτερικὲς ἐντυπώσεις πού **νιώθουμε**, ὀρθώνονται τώρα ἐκεῖνες πού ἔχουν τὴν τάδε ἢ δεῖνα **σημασία**· μὲ τὶς πρῶτες ταυτιζόμαστε, τὶς δευτέρες τὶς καταλαβαίνουμε, τὶς νοοῦμε. Ἡ σκέψι τέλος εἶναι ἡ κατανόηση πού ξεκόλλησε, ἀποσπᾶστηκε ἀπὸ τὴν αἴσθησι καὶ δουλεύει πιά μονάχα ἀπάνω σὲ ξεκρέμαστες ἔννοιες, σὲ σημασίες πού δὲ σχετίζονται ἀμεσα μὲ τὰ πράγματα ἀλλὰ μὲ ἄλλες σημασίες, καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἡ ἀφηρημένη σκέψι, αὐτὸ θεωροῦμε τὸ ἀνώτατο γέννημα τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν εὐγενέστερη ἔννοια· εἶναι ἀκριβῶς ἕνας τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο προσπαθεῖ καὶ κάποτε κατορθώνει νὰ κυριαρχήσει τὶς αἰσθηματικὲς ἐντυπώσεις, ξεκολλώντας τὶς ἀπὸ τὴν ὀργανικὴ ἐπαφή τους μὲ τὸ εἶναι μας καὶ δίνοντάς τους σημασία, δηλαδὴ ἕνα περιεχόμενο λίγο-πολὺ συμβατικόν, πάντα τὸ ἴδιο, καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ ἀμίμητο κάθε φορὰ αἴσθημα τῆς ζωντανῆς χρονικῆς ροῆς· ἡ ἀφηρημένη σκέψι εἶναι μιὰ τεχνικὴ, ὅπως καὶ ἡ γλῶσσα. Ἀναγκάζομαι νὰ παραλείψω τὶς τόσες ωραῖες σελίδες, ὅπου ὁ Spengler, σύμφωνα ἄλλωστε στὶς βάσεις του μὲ τὶς γενικώτερες ἀρχὲς τῆς γλωσσολογίας, ἀνα-

πτύσσει πὼς ἡ γλῶσσα χρησιμεύει γιὰ στήριγμα στὴ σκέψι, πὼς δένει καὶ περιορίζει τὶς ἔννοιες σὲ ὀρισμένα ἡχητικὰ, δηλαδὴ σχεδὸν ὕλικά, καλούπια, καὶ πὼς οἱ τύποι πού δημιουργεῖ ἔτσι ἀποτελοῦν κάθε φορὰ τὸ ὕλικὸ σημεῖο ἀπ' ὅπου ξεκινάει κάθε νέα πρόοδο, κάθε νέα κατάκτησι τῆς ἐπιστήμης. Ἐμᾶς μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο νὰ δοῦμε, ἂν, καὶ ἀφοῦ παραδεχτήκαμε τὸ θεμελιακὸ αὐτὸ χωρισμὸ καὶ τὴν ἀντίθεσι τῶν δυὸ αὐτῶν στοιχείων στὸ ζῶο, πού στὸν ἄνθρωπο γίνονται πιά συνειδητά, μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ ἐξηγήσομε τὸ πὼς καὶ τὸ γιὰ τὸ τοῦ πολύπλοκου αὐτοῦ μηχανισμοῦ τοῦ πνεύματος—ἔτσι θὰ ὀνομάσομε ὀριστικὰ στὸ σύνολο αὐτὲς τὶς λειτουργίες τῆς ἐργήγορσις, ἀπὸ τὸ ἀπλούστερο ὀνομάτισμα δυὸ διαφορετικῶν πραγμάτων καὶ τὴ γνώσι ἐπομένως τῆς διαφορᾶς τους, ὡς τὶς πολυπλοκώτερες μαθηματικὲς, φιλοσοφικὲς ἢ θρησκευτικὲς θεωρίες, καὶ τοὺς πῶς ἀσύλληπτους ὑπολογισμοὺς μὲ ἀνύπαρχτες μονάδες ἢ ἔννοιες. Εἶναι φανερὸ πὼς ὅλο αὐτὸ τὸ συγκρότημα τοῦ πνεύματος δὲν ἔχει λόγον νὰ ὑπάρχει παρὰ σχετικὰ καὶ ὡς ἀντίθεσι πρὸς κάτι ἄλλο· αὐτὸ τὸ ἄλλο εἶναι ὁ μακρόκοσμος.

Ὁ ζωϊκὸς μικρόκοσμος, τὸ ἐλεύτερο αὐτὸ καὶ ἀδύνατο ἄτομο, ριγμένο μέσα στὴ φύσι, κυριαροῦται ἀπὸ δυὸ αἰσθήματα, πού μολονότι μᾶς φαίνονται ἀντίθετα, εἶναι στὴ ρίζα τους ἕνα· ἡ λαχτάρα γιὰ τὸ μεγάλο κόσμον, πρὸς τὴν ἔνωσι, τὴν ταπεινώσι, τὴν ταύτισι μαζί του, καὶ ὁ τρόμος πού προέρχεται ἀπὸ τὴν αἴσθησι τῆς ἀμετρῆς ἀντίθεσις τῶν δυνάμεων, τοῦ ἀναγκαστικοῦ ἀνταγωνισμοῦ πρὸς τὶς σιωπηλὲς καὶ τεράστιες φυσικὲς δυνάμεις. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ ποῖο ἀπὸ τὰ αἰσθήματα αὐτὰ εἶναι τὸ ἀρχικόν, ὅπως ὁ Χριστιανὸς πού πιστεύει δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ ἂν πρῶτα ἀγαπάει ἢ πρῶτα φοβᾶται τὸ Θεόν. Βέβαιο εἶναι πὼς ὁ τρόμος γεννάει ὀρισμένα κινήματα γιὰ ν' ἀπαλλαχθῆ κανεὶς ἀπ' αὐτόν, καὶ τὰ κινήματα αὐτὰ κατορθώνουν τέλεια τὸ σκοπὸ τους ὄχι τόσο ὅταν ἀπομακρύνουν τὸ ἀντικείμενον τοῦ φόβου,—γιατὶ τότε πάλι βρῖσκεται κάπου γύρω μας καὶ δὲν ξέρομε σὲ ποιά στιγμὴ θὰ μᾶς φοβερῶσι,—ὅσο ὅταν σὲ κάποιον τρόπο τὸ δέσουν, τὸ ὑποτάξουν, τὸ στενέψουν μέσα σὲ ὀρισμένα ὄρια, ἢ ἀκόμα

καλύτερα, τὸ ἀναγκάσουν νὰ δουλέψει τοὺς ἀνθρώπινους σκοπούς. Ἐνα ἀπὸ τὰ δυνατώτερα μέσα ἐξαναγκασμοῦ τῶν ἐχθρῶν δυνάμεων εἶναι ἡ ὀνομασία τους· τὸ ὄνομα ἔχει στοὺς πρωτόγονους λαοὺς μὴ σημασία ἐξαιρετική· ὅποιος τὸ ἔχει, ἔχει σὰ νὰ ποῦμε, καὶ τὸ ἴδιο τὸ εἶναι, τὴν οὐσία τοῦ ἀντικειμένου ἢ τοῦ προσώπου στὸ ὁποῖο ἀνήκει, καὶ εἶναι ἐπικίνδυνο νὰ πέσει στὴν ἐξουσία τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ γλῶσσα ὀλόκληρη καὶ ὅλες οἱ νοητικὲς λειτουργίες πού προϋποθέτει καὶ πού μὲ τὴ σειρά της δημιουργεῖ, δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἓνα μέσο, ἓνα ὄργανο κυριαρχίας ἐπάνω στὶς ἀκατανόητες μυστικὲς δυνάμεις. Ὁ μάγος καὶ ἀστρολόγος τοῦ Μεσαίωνα πού ἐξόρκιζε τὰ δαιμόνια καλώντας τα μὲ τῶνομά τους, καὶ ὁ σημερινὸς μαθηματικὸς ἢ χημικὸς πού βρίσκει ἓνα νέο τύπο, δὲν εἶναι τόσο μακριὰ ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο ὅσο φαίνονται στὴν πρώτη ματιὰ, λέει ὁ Spengler. Ὅλες λοιπὸν οἱ νοητικὲς λειτουργίες, καλύτερα ὀλόκληρο τὸ πνεῦμα, εἶναι ἓνα ὄπλο, μὴ μαχητικὴ μηχανὴ τοῦ μικρόκοσμου γιὰ νὰ υποτάξει καὶ νὰ ἐξουσιάσει τὸν κόσμον, νὰ τόνε δέσει μὲ μαγικοὺς ἀπαρασάλευτους τύπους, νὰ τὸν καταλάβει—ἄς σκεφθοῦμε τὴν καταχτητικὴ κυριολεκτικὴ σημασία τῆς λέξεως ὅπως καὶ τοῦ comprendre Γαλλικά, τοῦ Begreifen Γερμανικά κ. ἄ.—νὰ τόνε σταματήσει στὴν ἀέναη ροή του, νὰ περιορίσει τὴν ἀπειρία τῶν πιθανοτήτων σὲ ὀρισμένο ἀριθμὸ περιπτώσεων, νὰ κάνει τὸ ἀπρόβλεπτο γίνεσθαι προὑπολογισμένους νόμους, τὸ ρυθμὸ νὰ τόνε κάνει ἔνταση, τὰ γεγονότα νὰ τὰ παραμορφώσει σὲ ἀλήθειες. Γιατί λέω νὰ τὰ παραμορφώσει; Ἐνα γεγονός δὲν ξανάρχεται ποτὲ τὸ ἴδιο, ἀλλὰ μὴ ἀλήθεια εἶναι αἰώνια, ἀπαράλλαχτη καὶ ἀσάλευτη. Ἐτσι τοῦλάχιστο νομίζομε.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω φαίνεται ὅτι ὁ μέγας τρόμος τοῦ νοῦ, τὸ κυριώτερο σκιάχτρο τῆς ἐργήγορσης, εἶναι ἡ ἀλλαγὴ πού φέρνει ὁ χρόνος, εἶναι ἡ ἴδια ἡ ροή του, ἡ ροὴ τῆς πραγματικότητας, τὸ ποτὲ πιά, ἡ κατεύθυνση, τὸ μεγάλο μυστήριον τοῦ αὔριου πού γίνεται σήμερα καὶ χτές, τοῦ πράγματος πού δὲν μπορούμε νὰ συλλάβωμε, νὰ πιάσωμε μὲ καμία αἴσθησι καὶ μὲ καμία ἀπὸ τὶς ἀφηρημένους προεκτάσεις τῶν αἰσθήσεων, μὲ καμία διανοητικὴ λειτουργία.

Γιὰ τοῦτο καὶ τὸ μεγάλο αὐτὸ μυστήριον, τὸ θεμελιακὸ αὐτὸ ἀσύλληπτο πρόβλημα, πού ἅμα τεθῆ, ἐκμηδενίζει ὅλα τὰ ἄλλα, ἐζήτησε ὁ ἄνθρωπος νὰ τὸ συλλάβει, νὰ τὸ δέσει μαγικά μὲ ἓνα—τὸ μεγαλύτερο—σύμβολο· τὸ χῶρον. Ἡ ἔννοια, ἢ ἡ εἰκόνα τοῦ χώρου δὲν συμπληρώνεται μέσα μας παρὰ μόνο ὅταν προστεθῆ ἢ τρίτη διάσταση· ὕψος καὶ πλάτος δὲν ἀποτελοῦν ἀκόμα παρὰ πολὺ ἅμεσα δεδομένα τῶν αἰσθήσεων, δὲν ἐρμηνεύονται, δὲν παίρνουν τὴ θέση τους, δὲ γίνονται χῶρος, παρὰ μόνον ὅταν προστεθῆ τὸ βάθος. Εἶναι γνωστὸ πόσες ἀτελείωτες συζητήσεις ἔκανε ἡ πειραματικὴ ψυχολογία καὶ πόσες ἄπειρες ὑποθέσεις ἔχουν ὡς τώρα σχηματισθῆ, γιὰ νὰ ἐξηγηθῆ ἡ παράστασις τῆς τρίτης διαστάσεως· δὲν ὑπάρχει γι' αὐτήν, ὅπως γιὰ τὶς ἄλλες δύο, ἡ φυσιολογικὴ βάση στὴν κατασκευὴ τοῦ ματιοῦ, τὸ χεροπιαστὸ στοιχεῖο πού νὰ τῆς ἀντιστοιχεῖ μονοσήμαντα· ὄχι πὼς κ' αὐτὸ θὰ ἦταν ἐξήγησις, ἀλλὰ εἶναι πάντως μὴ κάποια διανοητικὴ ἱκανοποίησις· εἶναι ἀκόμα γνωστὸ πὼς πρωτόγονοι, ἀμόρφωτοι, ἄγριοι καὶ παιδιὰ δυσκολεύονται νὰ ἐκτιμήσουν σωστά μιὰν ἀπόστασις, δηλ. ἓνα βάθος, καὶ νὰντιληφθοῦν τὴν τρίτην διάστασις σὲ μιὰ εἰκόνα.

Ἄν μοῦ ἐπιτρέπεται ν' ἀναφέρω μιὰ προσωπικὴ μου ἀνάμνησις πού ἀνατρέχει στὰ βρεφικὰ σχεδὸν χρόνια, θυμοῦμαι ἀκόμα πόσο ἀδύνατο μοῦ ἦταν νὰ παραδεχθῶ ὅτι οἱ πλευρὲς τοῦ κύβου δὲν ἦταν τέσσερις, παρὰ ἕξι. Ἀλλὰ τὸ βάθος εἶναι ἡ διεύθυνσις, τὸ ἔμπρὸς καὶ πίσω, τὸ τώρα καὶ τὸ πρὶν, τὸ προχώρημα, τὸ σύμβολο τοῦ γίνεσθαι, ἐκεῖνο πού δὲν ἀναστρέφεται, γιατί ὅταν γυρίζομε πίσω ἓνα δρόμο πού ἐπροχωρήσαμε πρὸς ἀντίθετο κατεύθυνση, ὀλόκληρη ἢ εἰκόνα τοῦ τοπίου ἀλλάζει ποιοτικά, παύει νὰ εἶναι ἡ ἴδια. Τὸ βάθος, καὶ γενικώτερα ὁ χῶρος, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει διςδιάστατη παράστασις του, εἶναι τὸ σύμβολο, τὸ ἀνώτερον ἀνθρώπινο σύμβολο τοῦ χρόνου, δηλαδὴ τοῦ ρυθμοῦ τοῦ αἵματός μας καὶ τοῦ ἀνεξιχνίαστου μυστηρίου τοῦ κόσμου.

Ἐχομε τώρα ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ὅλη τὴ σειρά τῶν στοχασμῶν πού προσπάθησα νὰ σᾶς ἀναπτύξω μὲ συνοχή, ἂν ὄχι αἰτιατῆ, τοῦλάχιστο προσιτῆ στὴ νοητικὴ ἀνάλυσις ἔλλπιζω πὼς καθένας μπορεῖ νὰ πάρεῖ συ-

νειδητὰ στίαση ἀπέναντί τους και νὰ ξεκαθαρίσει σὲ ποιά σημεῖα διαφωνεῖ, ἂν διαφωνεῖ, και ποιά παραδέχεται. Ἔχομε ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τὶς προϋποθέσεις ποὺ ἀνέπτυξα στὴν προηγούμενη διάλεξη και ποὺ θὰ συγκεφαλαιώσω ἐδῶ μὲ λίγα λόγια: ὅτι ὅλες οἱ ἐκδηλώσεις ἑνὸς πολιτισμοῦ εἶναι σύμβολα, σύμβολα ἑνὸς ὀργανισμοῦ ἀνωτέρου βαθμοῦ, μιᾶς ψυχικότητος ὅτι τὰ σύμβολα αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν μεταξύ τους αἰτιατὴ και μαθηματικὰ καθορισμένη θέση, ὅτι εἶναι τὸ ἴδιο σφαλερὸ ἂν ποῦμε ὅτι ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση προσδιορίζει τὸ ποιὸν τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς, ὅσο και ἂν ποῦμε πὼς ἡ θρησκεία καθορίζει τὶς σχέσεις τῶν διαφορῶν τάξεων μιᾶς κοινωνίας μεταξύ τους· ἀλλὰ ὅτι ὅλες οἱ ἐκδηλώσεις ἑνὸς πολιτισμοῦ ἔχουν μορφολογικὲς συνεξαρτήσεις ἀναμεταξύ τους, ὅτι θὰ ἔπρεπε, ἂν εἶχαμε ἀνεπτυγμένη ἱστορικὴ ἐξέταση, νὰ μποροῦμε, ξέροντας τὴ μιὰ, νὰ νασυγκροτήσουμε μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ τους ποιότητα ὅλες τὶς ἄλλες, και ὅτι ὅλες, θρησκεία, ἐπιστήμη, τέχνη, πολεμικὴ τακτικὴ, κοινωνικὴ διαίρεση, κατανομὴ τοῦ πλοῦτου, ἡθὴ, μεταφυσικὴ και ὅ,τι ἄλλο, εἶναι σύμβολα, ἀπείκασμα, μιᾶς ὑπερβατικῆς (transc) μεταφυσικῆς ὄντοτητας, τῆς ψυχικότητος ἑνὸς ὀρισμένου πολιτισμοῦ.

Δὲν ὑπάρχει ὁμως, ἀνάμεσα στὶς χίλιες ἐκδηλώσεις μιᾶς ψυχῆς, καμία ποὺ νὰ τὴν χαρακτηρίζει βαθύτερα και περισσότερο ἀπὸ τὶς ἄλλες; Καμιά ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ τὸ θεμέλιο ἢ καλύτερα τὸ κλειδί τῆς μορφολογικῆς διάρθρωσης και συνεξάρτησης, τῆς τέτοιας ἢ ἄλλης ἀμοιβαίας τους ἐξέλιξης; Ἄν τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ μαχητικὸ μέσο τῆς κυριαρχίας ἐπάνω στὸν κόσμον, και ἂν τὸ πνεῦμα — κάθε ἀτομικὸ, ἀλλὰ ἰδίως κάθε ὀμαδικὸ πνεῦμα ἑνὸς πολιτισμοῦ — παλεύοντας πρὸς τὸ ἀνεξιχνίαστο μυστήριον τῆς ὑπαρξης, δημιουργεῖ ἐκάστοτε ὡς σύμβολον τῆς ἀκατανίκητης και ἀκατανόητης ὑπαρξης ἐν χρόνῳ τὴν ἔννοια ἢ τὴν παράσταση τοῦ χώρου, θὰ ἦταν ἴσως φυσικὸ — ἂν μιὰ τόσο περίπλοκη σειρά στοχασμῶν μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆ φυσικὴ — θὰ ἦταν φυσικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ παράσταση τοῦ χώρου ποὺ δημιουργεῖ καθ' ὀπολιτισμὸς, θὰ καθρεφτίζει καλύτερα

ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐκδήλωσή του, τὴν ἰδιαίτερή του ποιότητα, τὴν ψυχὴ του. Αὐτὸ ἀκριβῶς λέει ὁ Spengler, χωρὶς νὰ λαβαίνει τὸν κόπον νὰ τὸ ἀναλύσει· αὐτὰ ποὺ σὰς εἶπα παραπάνω, τὰ ἔχει πεταμένα ἀσύνδετα κατὰ τὸ φαινόμενο σὲ διάφορα μέρη τοῦ ἔργου του, σὰ ριχμένα τοῦ ἀναγνώστη κατὰμουτρα κι' ἄς κάνει ἐκεῖνος καλά. Ἐνόμισα ὅτι ἡ ἀτομικὴ μορφή τοῦ βιβλίου δὲν ἔπρεπε νὰ μᾶς ἐμποδίσει νὰ νασύρομε στὴ βαθύτερη ἰδιαίτερη συνοχὴ τους τὰ στοιχεῖα ἑνὸς στοχασμοῦ πολὺπλοκου ὅσο και γεμάτου ἐνδιαφέρον.

Ὁ τρόπος λοιπὸν ποὺ ἕνας πολιτισμὸς παρασταίνει τὸν χῶρον — και ὄχι μόνο στὴ γεωμετρία του ἀλλὰ και στὴν καλλιτεχνία και τὴν πολιτικὴ του ὀργάνωση και στοὺς ναοὺς του κλπ. — εἶναι τὸ θεμελιακὸ φαινόμενο ἀπὸ τὸ ὀποῖο πρέπει ν' ἀρχίσουμε γιὰ νὰ τὸν καταλάβουμε και γιὰ νὰ καταλάβουμε ὅλες τὶς ἄλλες του ἐκδηλώσεις ὡς συνεξαρτήσεις ἀπ' αὐτό. Εἶναι περιττὸ βέβαια νὰ τονίσω ἐδῶ και πάλι πὼς δὲν ὑπάρχει οὔτε ἕνας ἀπόλυτος και ἀληθινὸς χῶρος, οὔτε μιὰ και μόνη σωστὴ και αἰώνια ὀρθὴ παράστασή του. Αὐτὸ ἄλλωστε τὸ ξέρει σήμερον ἡ γεωμετρία, ὅτι περισσότερες ἀπὸ μιὰ παραστάσεις τοῦ χώρου εἶναι δυνατές, και ὅτι ἐκάστοτε ἐκλέγεται μιὰ συμβατικὰ και ἀνάλογα μὲ τὶς πρακτικώτερες ἢ βολικώτερες συνέπειες και ἐφαρμογῆς τῆς, σχετικὰ πρὸς τὸ ἐκάστοτε συζητούμενον πρόβλημα. Ἴσως ὁ Spengler προχωρεῖ μακρότερα σὲ τοῦτο: ὅτι ὅλες αὐτὲς τὶς σήμερον δυνατές μορφῆς τὶς παίρνει πάλι σὰ συνεξαρτήσεις (fonction) μιᾶς ἔννοιας τοῦ χώρου, τῆς θεμελιακῆς γιὰ τὸ νεώτερον Εὐρωπαϊκὸ, φασιστικὸ πολιτισμὸ, και βρίσκει ἄλλη μιὰ τέτοια χαρακτηριστικὴ γιὰ τὸν ἀρχαῖον (Ἐλληνορωμαϊκὸ) πολιτισμὸ, και ἄλλη μιὰ γιὰ κείνον ποὺ ὀνομάζει ἀραβικὸ ἢ μαγικὸ και ποὺ περιλαμβάνει τὰ χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση περίπου τοῦ Χριστοῦ ὡς τὸ 1000 ἢ 1100 μ. Χ. ὀπότε ξυπνάει ἡ γοτθικὴ τέχνη. Ἴσως μάλιστα στὴν ἀνικανότητά μας νὰ νοιώσουμε τὴ βασικὴ εἰκόνα ποὺ ἔπαιρνε ὁ χῶρος γιὰ τὸ πνεῦμα τῶν Αἰγυπτίων, πρέπει νὰ ποδώσουμε τὸ ὅτι ὁ Spengler δὲν ἀσχολεῖται ἰδιαίτερα μὲ τὸν Αἰγυπτιακὸ πολιτισμὸ, γιὰ τὴν βέβαια δὲ μᾶς λείπουν οἱ γνώσεις οὔτε οἱ λεπτομερειακὲς ἐρευνες ἐπάνω σαυτὸν.

(Ἄκολουθεῖ)

ΕΛΛΗ ΛΑΜΠΡΙΔΗ